Проф. др ИЛИЈА ВУКОВИЋ

ОДНОС ПРАВОСЛАВНОГ СВЕШТЕНСТВА У ЦРНОЈ ГОРИ ПРЕМА НОР-у

Наука још није потпуније освјетлила улогу и однос према НОР-у православног свештенства и њихове цркве у Југославији, а нарочито није у Црној Гори. Вишеструки су разлози за то: идеолошка и политичка ограничења, непробитачност „малих" тема за нека научна истраживања и сл. Повод за ово саопштење су питања актуелизована поплавом фалсификовања историјских чињеница, нарочито у галамџијским кавгама вишепартијаша, новија литература аутора четничке провинијенције и сл. Нпр., тврди се да је од „комунистичког терора" страдало преко двјеста православних свештеника у Црној Гори, а зна се да их је једва толико укупно било; велича се и слави као великомученик и патриота квислинг црногорски митрополит Јоаникије Липовац. Неки историчари тврде да је КПЈ „милитантним атеизмом направила духовну пустош народа", да се у Другом свјетском рату водила братоубилачка борба између теиста и атеиста и сл. Узгред, зна се да су секуларизам и атеизам, макар и КПЈ-е, само дио општецивилизацијских процеса односа цркве и државе, који су започети прије овога вијека.

Озбиљна наука је утврдила да главне константе НОР-а чине његов ослободилачки (против окупатора) и антифашистички (против фашизма – највећег зла цивилизације) карактер. Тако широка платформа НОР-а омогућила је окупљање свих патриотских, слободољубивих и антифашистичких снага. То није био рат атеиста и теиста, комуниста и антикомуниста и сл., како се без доказа о томе говори. НОР је био рат против окупатора и њихових помагача. Таква политичка платформа НОР-а омогућила је свештеницима и из Црне Горе да у њему учествују заједно са народом. Православни свештеници Црне Горе, у односу на Југославију, учествовали су у великом броју у НОР-у. У *Споменици православних свештеника 1941–1945 – жртава фашистичког терора и палих у НОБ-у,* од 370 свештеника 34 су Црногорци.[1]

Међу преживјелим борцима НОР-а послије рата било је 25 православних свештеника, црквено-монашких лица и богослова, са осам носилаца Партизанске споменице 1941, а један Црногорац – „поп Мићо" (Букелић Владимир) проглашен је за народног хероја. Симпатизера НОР-а било је далеко више. Неки се активније нијесу истицали

[1] *Споменица православних свештеника 1941–1945,* Удружење православног свештенства ФНРЈ, Београд 1960, 13.

због четничке страховладе. На скупштини ЗАВНО-а Црне Горе у Колашину 15–16. новембра 1943. међу делегатима било је осам православних свештеника.

Од формирања партизанских јединица, све до краја рата све команде бригада, дивизија, корпуса и армије имале су своје вјерске референте, а органи нове власти (НОО, АВНОЈ) вјерске одсјеке. Од свог формирања и Прва пролетерска бригада, у којој су у знатном броју били комунисти и скојевци, имала је вјерског референта Црногорца попа Блажа Марковића, који је током октобра 1942. крстио широм Босне 1042 дјеце, вјенчао 35 супружника, извршио 76 опијела и др.[2]

Остаће као свијетли примјери херојска држања свештеника из Црне Горе у непријатељским затворима и на стрелиштима. Прота Михаило Јовићевић имао је пет синова, три погинула у НОБ-у, а четврти свештеник Богић стријељан је 19. јула 1941. Кад су се џелати попу Богићу обратили ријечима: „Пљуни, попе Богићу, на комунисте, покај се и глава ће ти бити спашена“, он им је достојанствено одговорио: „Ја пљујем на такве изроде, а свјесно сам пошао са браћом у свету борбу коју води црногорски народ.“ На стрелишту поп Богић казао је џелатима: „Платићете за ово што радите.“[3] Поп Цвјетко (Ћетко) Станишић у италијанском затвору на Цетињу блиском рођаку Бају Станишићу на његово питање: „Откад ти, попе, поста комуниста?“, одговорио је: „Нити сам комуниста, нити издајник као ти.“ Он је одбио да тражи помиловање и поручио да то ни породица не чини. Стријељан је од окупатора. Доктор Саво Ђукановић из Велимља, асистент Богословског факултета, пред стријељање изјавио је: „Не признајем суд под окупатором.“[4] Поп Јован (Јоле Зец), из Будве, храбро је погинуо јуришајући на непријатељски пушкомитраљез, Јоко Сочица спаљен је од стране Њемаца заједно са снахом и четворо унучади.

Према заробљеним свештеницима нарочито су четници поступали на недостојан начин, излажући их понижавању сваке врсте. Проту Мирчету Головића, чије је шесторо дјеце било у НОР-у, а и сам је погинуо у бици на Сутјесци, четници су провели никшићким улицама са чактаром о врату. Тако су поступили и са попом Радованом Нововићем из Пренћана – Пљевља. Спроводећи га у четнички затвор питали су га: „Како ти је, попе, са чактаром?“ Пркосно им је одговорио: „Као овну претходнику пред бравима.“[5]

Учешће дјела свештенства у НОР-у у Црној Гори и њихов немјерљив допринос побједи над фашистима и њиховим помагачима, детерминише сљедеће:

[2] Извјештај ВШ НОВЈ из Б. Петровца 30. октобра 1942. вјерског референта Прве пролетерске бригаде, попа Блажа Марковића; ВИИ, Београд, док. 4370.

[3] *Споменица православних свештеника,* 81.

[4] *Исто,* 66.

[5] *Споменица православних свештеника,* 58.

1. Слиједећи слободарску традицију црногорског народа, свештеници и митрополит из Црне Горе увијек су „са крстом у лијевој и пушком у десној руци“ (као ратници и војсковође) били против завојевача.

2. Млађе свештенство било је опозиција према неправдама монархистичког режима. Добар дио њих је био под утицајем комуниста. Цетињска богословија се ту нарочито истицала (дала је 32 носилаца Партизанске споменице 1941).

3. Дио свештеника дијелио је судбину својих најближих, који су били у НОБ-и у борби против окупатора.

Руководство НОР-а залагало се да се строго поштују вјерска осјећања народа и подстицало да се редовно обављају вјерски обреди (богослужења, крштавања, вјенчавања, помени, опијела и др.).

Из извјештаја народних одбора, ЗАВНО-у Црне Горе, односно ЦАСНО-у то се непобитно потврђује. Нпр.: у цркви у Колашину на Видовдан 28. јуна 1944. одржан је „традиционални помен палим косовским јунацима“. У манастиру Морачи 1. децембра 1943. одржан је помен партизанима палим у бици на Пљевљима. „На Бадњи дан организовано свечано доношење бадњака. Донијели их партизани на окићеним коњима“ у Колашину. НОО наређује „одмах чим прођу пости сва некрштена дјеца имају се крстити, а невјенчани парови да се вјенчају“. Вјерска комисија при Предсједништву ЦАСНО 26. новембра 1944. „наређује да опијело погинулих бораца обавезно врши свештеник“.

Децембра 1943. Извршни одбор ЗАВНО Црне Горе наређује „да се сви свештеници у црквама моле за патријарха српског Гаврила Дожића а да се забрањује помињање квислинга црногорско-приморског митрополита Јоаникија Липовца“. „Уз помоћ штаба Другог ударног корпуса 1944. године ограђено је гробље Манастира Мораче, очишћена и поправљена манастирска порта“ – стоји у извјештају среског комитета КПЈ Колашина Окружном комитету.[6]

Значајну улогу у јачању НОР-а имали су скупови свештеника на ослобођеној територији. Прва скупштина православних свештеника одржана је 15. новембра 1942. у Српској Јасеници (Босна). Упућен је проглас православном свештенству и народу, у коме, између осталог, стоји: „Кроз све вјекове робства српски народ није доживео такве злочине, паљења и покоље, стотину хиљада српског живља, као што су носиоци 'нове Европе' – фашисти учинили за ових 16 мјесеци окупације Југославије. Отуда нема оправдања ни за једног владику, свештеника и Србина да сарађује са окупаторима... овај став наше Скупштине једино одговара традицији Светосавске цркве. Досадашње држање његове светости Гаврила одговара традицијама и идеалима Светосавске цркве, зато свештенство

[6] Батрић Јовановић, *Срез Колашински у НОР-у и социјалистичкој револуцији*, 596 и 597.

и народ може с правом очекивати да ће и даље моћи у њему гледати поглавара српске цркве."[7]

Други значајан скуп православних свештеника био је 15. и 16. децембра 1943. у Жупи Никшићкој. У Колашину је 17. фебруара 1944. одржана конференција свештеника Црне Горе и Боке, на којој се окупило бројно родољубиво свештенство. Са конференције је и упућен проглас свештенству и народу Црне Горе и Боке да „збије своје редове у борби против окупатора".[8] Прогласи са ових конференција, које су објавили Радио „Слободна Југославија" и Радио Лондон, позитивно су одјекнули у народу.

Православно свештенство у Црној Гори дијелило је судбину народа током Другог свјетског рата. Народ је био подијељен углавном на питању борбе против окупатора. Отуда дио православног свештенства није био учесник НОР-а, чак их је нешто више било на страни четника. О томе говори јасно податак да је 6. децембра 1944. из Подгорице на пут у неизвесност са окупатором и четницима кренуло 77 свештеника, монашко-свештенских лица и теолога. Главне детерминанте за такво понашање овог дјела православних свештеника према НОР-у, односно окупатору и њиховим помагачима, јесу:

Прво, антикомунистичка идеологија развијана систематски током школовања.

Друго, монархистичко политичко опредјељење.

Треће, односи субординације у Српској православној цркви: наређења старијих нпр. митрополита Јоаникија, морала су бити слушана и поштована.

Четврто, брига за егзистенцију и опстанак професије, као и укоријењен страх, стваран антикомунистичком пропагандом, да ће комунисти кад дођу на власт уништити свештенике и да они неће имати посла.

Пето, тзв. „лијева скретања" током 1941. и 1942. године у Црној Гори, која су релативно успјешно освјетљена од стране историјске науке, а од стране руководства НОР-а осуђена као веома штетна.

Страдање недужних свештеника током НОР-а није резултат генералне политике и односа према свештенству. Ријеч је о неодговорним поступцима нецивилизованих појединаца и команди у неким јединицама НОВЈ. Свештеници у НОР-у нијесу страдали зато што су били свештена лица – теисти, што нису били у НОР-у и сл. Страдали су у већини они који су били на страни окупатора. Цетињски митрополит добрим дијелом на својој души мора да носи и 77 православних свештеника који су са њим из Подгорице 6. 12. 1944. кренули пут Зиданог Моста и сви, осим њих тројице, на том путу страдали. То је трагичан догађај и велики губитак за Црну Гору и народ.

[7] *Споменица православних свештеника 1941–1945,* 12.

[8] Архив ИИТ 1–9 и ВИИ 1–7 к. 176 (Проглас свештенству и народу Црне Горе и Боке).

Констатујмо још неколико чињеница: ниједан православни свештеник, који је био припадник НОР-а, није био на војним судовима нити егзекутор смртних пресуда. Са православним свештеницима који су се налазили на страни окупатора то није случај.

Још једна констатација: ниједан митрополит цетињске митрополије није био квислинг – слуга окупатора, нити величао колаборацију, до Другог свјетског рата. Два патријарха СПЦ (Варнава Росић и Гавриило Дожић) били су слободари и борци против завојевача – дијелили су судбину свога народа. Међу њима поменимо епископа Николаја Јокановића, епископа Захумско-херцеговачке епископије.

ILIJA VUKOVIĆ

ORTHODOX CLERGY AND THE WAR OF NATIONAL LIBERATION IN MONTENEGRO

Summary

The wide platform of the War of National Liberation (NOR), marked by its anti-fascist character and resistance to the invader, gathered a varied following of all patriotic, freedom-loving and anti-fascist forces in the country.

Among those who joined NOR was a considerable number of clergymen from Montenegro (34 died in the war and 25 survived). Throughout the history of Montenegro, higher and lower clergy alike, with few exceptions, stood by the people and fought, rifle in hand, for freedom.

The clergy for the most part were not active participants on the side of NOR during World War II. None of the clergymen in NOR took part in court-martials or at executions of death penalties as was the case with those who sided with the enemy.

The great contribution of the clergy to the victory over fascism was determined by the following factors: the freethinking tradition of the Montenegrin people, the younger clergy were opposed to the injustice of the monarchic regime and were influenced by the communists, a part of the patriotic clergy followed their closest family-members who were in NOR, the leaders of NOR respected the religious customs and feelings of the people and had men assigned to deal with religious issues in every unit.

The main cause of a negative or passive attitude to NOR lay in the anticommunist ideology propagated by clerical education, monarchic views, hierarchy in the Serbian Orthodox Church, fear instigated by anticommunist

propaganda which claimed that clergymen would be left without employment after NOR.

Most clergymen who became victims of NOR suffered not because they belonged to the church but because they had sided with the enemy. Among them were those who had become notorious because of the atrocious crimes they had committed.

Two patriarchs of the Serbian Orthodox Church (Varnava Rosic and Gavrilo Dozic) fought against the enemy and shared the fate of their people.